

УДК 364.65

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.16>

Леся РУТЬЯН

аспірантка кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, просп. Академіка Глушкова, 2а, м. Київ, Україна, 03680

ORCID: 0000-0001-9609-2381

Бібліографічний опис статті: Рутьян, Л. (2022). Структура і ознаки домашнього насильства. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 109–115, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.16>

СТРУКТУРА І ОЗНАКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Проведено теоретичний аналіз наукових праць стосовно структури і ознак домашнього насильства. Метою статті є розкриття сутності та виокремлення особливостей домашнього насильства. Методологічну складову репрезентують становлять загальнотеоретичні і методологічні положення філософські положення про взаємозв'язок соціальних і психологічних явищ у проявах різних видів насильства; провідні ідеї сучасної філософії, соціології, педагогіки та психології; концепції вітчизняних і зарубіжних учених щодо розкриття сутності домашнього насильства; принципи рефлексивного підходу до розуміння особливостей домашнього насильства над жінками. Узагальнено наукові доробки вчених з проблематики домашнього насильства. Розкрито сутність домашнього насильства. Виокремлено структуру домашнього насильства, яка складається з компонентів: психологічний (цілеспрямована маніпуляція кривдником свідомістю жертви), економічний (позбавлення економічної самостійності), фізичний (застосування фізичної сили для нанесення тілесних ушкоджень), дозвілєвий (примушення жертви проводити свій відпочинок так, як вважає за потрібне кривдник), медичний (навмисні дії кривдника щодо уникання, ігнорування потреб жінки, яка потребує медичної допомоги), побутовий (примушення до визнання жінкою виключно інтересів кривдника, нерівномірний розподіл домашніх обов'язків), сексуальний (задоволення сексуальних бажань кривдника без згоди жінки). Охарактеризовано ознаки домашнього насильства. Зроблено висновок про те, що означена дефініція є предметом вивчення багатьох наук, зокрема, соціальною педагогікою. Особливостями досліджуваної проблематики є переважно прихований характер домашнього насильства, системна і довготривала дія кривдника на об'єкт насильства, відсутність певних вікових, соціальних або суспільних рамок. Доведено, що проблема домашнього насильства є однією з найгостріших у сучасному соціумі і водночас має значний історичний бекграунд.

Ключові слова: насильство, домашнє насильство, психологічний компонент насильства, економічний компонент насильства, фізичний компонент насильства, дозвілєвий компонент насильства, медичний компонент насильства, побутовий компонент насильства, сексуальний компонент насильства.

Lesia RUTIAN

PhD Student at the Department of Social Rehabilitation and Social Pedagogy, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 2a Academician Glushkova Avenue, Kyiv, Ukraine, 03680

ORCID: 0000-0001-9609-2381

To cite this article: Rutian, L. (2022). *Struktura i oznaky domashnoho nasylstva* [Structure and characteristics of domestic violence]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 109–115, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.16>

STRUCTURE AND CHARACTERISTICS OF DOMESTIC VIOLENCE

A theoretical analysis of scientific papers on the structure and characteristics of domestic violence was conducted. The purpose of the article is to reveal the essence and highlight the features of domestic violence. The methodological component is represented by general theoretical and methodological provisions, philosophical provisions on the relationship of social and psychological phenomena in the manifestations of various types of violence; leading ideas of modern philosophy, sociology, pedagogy and psychology; concepts of domestic and foreign scientists to reveal the essence of domestic violence; principles of a reflexive approach to understanding the peculiarities of domestic violence against women. The scientific achievements of scientists on the issue of domestic violence are summarized. The essence of domestic violence is revealed. The structure of domestic violence is distinguished, which consists of components: psychological (purposeful manipulation of the victim's consciousness), economic (deprivation of economic independence), physical (use of physical force to inflict bodily harm), leisure (forcing the victim to rest as needed), abuser), medical (intentional actions of the offender to avoid,

ignoring the needs of a woman in need of medical care), household (forcing a woman to recognize only the interests of the offender, unequal distribution of domestic responsibilities), sexual (satisfaction of sexual desires without consent of the woman). Signs of domestic violence are described. It is concluded that this definition is the subject of study of many sciences, in particular, social pedagogy. The peculiarities of the researched problems are mainly the hidden nature of domestic violence, the systematic and long-term action of the offender on the object of violence, the lack of certain age, social or social framework. It has been proven that the problem of domestic violence is one of the most acute in modern society and at the same time has a significant historical background.

Key words: violence, domestic violence, psychological component of violence, economic component of violence, physical component of violence, leisure component of violence, medical component of violence, domestic component of violence, sexual component of violence.

Актуальність проблеми. Соціум сприймає домашнє насильство як усталеність звичаїв та традицій, які не може регулювати держава. Відсторонення держави від втручання у деструктивні сімейні відносини призвело до загострення ситуації з домашнім насильством. Вперше у світовій спільноті до даної проблеми привернув увагу міжнародний рух щодо захисту прав жінок. Основоположниками цього руху стали жінки, які потерпали від домашнього насильства і самотужки, без будь-якої підтримки держави, протистояли кривдникам. Жінки, на жаль, і дотепер залишаються вразливою категорією, яка потерпає від домашнього насильства з боку чоловіків, партнерів, співмешканців тощо. Саме тому виникає необхідність у більш ретельному вивченні даної проблематики.

Сутності та характеристикам домашнього насильства, його причинам та наслідкам, а також дотичній тематиці присвячені наукові доробки вчених: О. Бандурки, В. Глушкова, В. Голіни, В. Грищука, Н. Гуторової, Л. Давиденка, П. Дагеля, А. Долгової, О. Джужи, М. Коржанського, О. Костенка, В. Кудрявцева, Н. Кузнецової, П. Михайленка, Г. Мінковського, В. Навроцького, В. Тація, Л. Франка та інших. Однак, питання структури та ознак домашнього насильства потребують більш ретельного вивчення і уваги науковців.

Важливим елементом домашнього насильства є розуміння його систематичності яка є необхідною для кримінального покарання. Відповідно до усталеної практики, систематичним вчиненням правопорушень вважається вчинення засудженим трьох і більше правопорушень, за які його було притягнуто до адміністративної відповідальності» (Степаненко, 2018).

Актуальність означеної проблеми дає нам можливість стверджувати, що сьогодні є недостатнє висвітлення проблеми розуміння домашнього насильства.

Метою статті – розкрити сутність та виокремити особливості домашнього насильства.

Відповідно до поставленої мети визначено **завдання** дослідження:

1. Узагальнити наукові доробки вчених стосовно домашнього насильства.
2. Розкрити сутність домашнього насильства.
3. Охарактеризувати особливості домашнього насильства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Щороку в Україні від домашнього насильства гине близько 600 жінок. Кожен день поліція фіксує 348 фактів домашнього насильства, причому в 80% випадків жертвами стають саме жінки. Згідно з даними ООН, щорічно понад 1,1 млн. українок стикаються з фізичною та сексуальною агресією і тиском у сім'ї. Правда, більшість із них продовжує мовчати. Український інститут соціологічних досліджень провів опитування, в ході якого з'ясувалося, що 27% жінок вважають проявом насильства образи, 32% так оцінюють приниження, а для 49% респонденток домашнє насильство – це виключно побої (Дослідження насильства над жінками в Україні, 2019).

Соціологія розглядає насильство як вид соціальної девіації і визначає його як явище дискримінації особи, утиск або обмеження її прав і свобод. Необхідно зазначити, що більшість соціологічних теорій девіантної поведінки надають значну роль інтрапсихічним процесам, а також визнають вплив біогенетичних чинників на формування схильності до насильницької поведінки. Однак слід наголосити, що багато хто з вчених-соціологів об'єктом вивчення обирає, насамперед, різноманітні форми колективного, соціального насильства, в яких основними детермінантами є соціальні умови та об'єктивні обставини. Економічна і соціальна нерівність породжує диференціацію суспільства на групи, суспільні класи і,

як наслідок, протиріччя і боротьбу між ними. Такий підхід до насильства характерний для багатьох соціологічних парадигм і наукових течій (Бойко О., 2003).

Погодимось з вченою С. Шаргородською, яка змогла констатувати те, що сімейне насилля передбачає певну послідовність усвідомлених вчинків представника родини проти іншого члена тієї ж самої родини (С. Шаргородська, 2007).

Виокремимо, що наявність вчинків насильницького онтогенезу порушують права і свободи людини, завдають непоправної шкоди фізичному, психічному, економічному, сексуальному благополуччю і розвитку людини, а тим паче розвитку дитини, якщо вона є членом родини, де прояви насильства стали сімейною нормою.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У сучасному світі констатовано, що насильство є однією з найбільш поширених у соціумі форм порушення прав людини. Без ліквідування вищезначеної проблеми неможливо створити умови для повноцінного розвитку і самореалізації особистості.

Виокремимо, що проведений нами теоретичний аналіз, дозволив нам зробити висновок про те, що саме жіночий контингент найчастіше страждає від домашнього насильства, не беручи до уваги категорію осіб до 18 років. Діти це особлива категорія у суспільстві, яка потребує особливого піклування захисту з боку суспільства і держави в цілому.

Варто розглянути особливості домашнього насильства. У ході здійсненого науково-теоретичного аналізу, виокремимо, що найбільшою характерною ознакою домашнього насильства

є його систематичні прояви. Відтак, це є ознакою для його ліквідування.

На нашу думку, систематичність домашнього насильства (для адміністративного чи кримінального покарання) завжди підтверджується фактами, або показами свідків у будь-якій формі.

Виокремимо, що жертви домашнього насильства довгий час не можуть говорити про вчинене насильство, а як наслідок такого мовчання є відсутність відповідальності як адміністративної, так і кримінальної.

У контексті вищесказаного, вважаємо за необхідне розглянути певні ознаки жінок, як представників категорії, яка стала жертвою насильства, такі як: низький освітньо-культурний рівень, нерішучість, порушення статево-рольового самовизначення.

Нерішучість до певних дій характеризує емоційну сферу людини, проявами якої можемо вважати наявність суперечливих емоцій жінки до певного об'єкта. Наприклад, одночасне існування почуттів любові і зневаги, повага і жалість тощо. Описана вище емоційна сфера може надати можливості людині виглядати і діяти непослідовно, суперечливо, з величезними сумнівами у ситуаціях вибору. А відтак, можемо зробити припущення, що саме слабка і нестійка емоційна сфера жінки і є тим фактором, що і провокує насильство над ними.

Варто розглянути основні причини насильства над жінками (див. рис. 1): соціальні, економічні, психологічні, педагогічні, правові, політичні, фізіологічні та медичні.

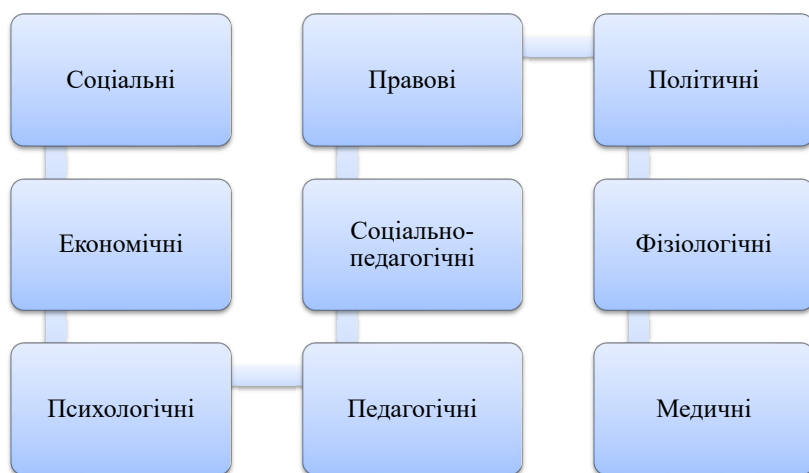

Рис. 1. Причини домашнього насильства

Джерело: опрацьовано автором

Наприклад, під соціальними причинами насильства можемо виокремити соціальне напруження, конфлікти, насильство у суспільстві, пропагування в засобах масової інформації насильства як необхідної моделі поведінки; економічні причини можемо розуміти через матеріальні нестатки, відсутність гідних умов життя поряд із відсутністю умов для працевлаштування, економічна залежність, безробіття. Прикладом психологічних причин насильства є наявність як і в суспільстві так і в родині стереотипів поведінки, або стереотипів соціально-психологічних ролей; під педагогічними причинами насильства можемо розуміти відсутність культури поведінки у всіх її проявах; соціально-педагогічними умовами насильства можемо вважати відсутність сімейних цінностей у суспільстві, позитивної моделі «сімейного вогнища». Правові причини насильства над жінкою репрезентують ставлення до насильства як до внутрішньо-сімейної проблеми через відсутність правової свідомості). Політичні причини – існування гендерних стереотипів родині. Фізіологічними та медичними причинами, які можуть викликати насильство над жінкою є порушення її гормонального фону, обміну речовин, швидкості реакцій, прийом збуджувальних ліків, хвороби нервової системи тощо.

На нашу думку, домашнє насильство – це систематичне застосування агресії певним суб'єктом будь-якого виду. Серед основних компонентів домашнього насильства виокремлюємо наступні: психологічний (часто зустрічається як емоційний), фізичний, медичний,

сексуальний, економічний, дозвіллевий і побутовий (див. рис. 2).

Спробуємо обґрунтувати дані компоненти для виокремлення їхньої суті.

Психологічний (емоційний) компонент домашнього насильства – це впевнена маніпуляція суб'єкта свідомістю об'єкта. Зброєю даного компоненту є використання словесні образи, приниження, злість, ревності, стеження, створення певних обмежень.

Ватро виокремити, що означений вище компонент домашнього насильства є систематичним і постійним. На жаль, об'єкт насильства не часто може повірити і усвідомити, що над ним здійснюється саме цей вид насильства. Як наслідок ми маємо занижену самооцінку, депресію і психосоматичні захворювання. Дане тим домашнього насильства застосовують для підготовки об'єкта до застосування фізичної сили над ним. Ситуація ж, коли основним способом вирішення тих чи інших спірних питань стає принцип «хто сильніший, той і має рацію», або головною метою є не стільки дійсне вирішення проблеми, скільки доказ власної правоти за будь-яких умов та будь-якими шляхами, є благодатним підґрунтям для виникнення насильницьких стосунків. Крім того, для фіксації домашнього насильства в подружніх стосунках має бути наявним елемент агресії, мотивації заподіяння шкоди (Орлов, 2000).

Одним з наступних компонентів домашнього насильства є фізичне насильство. Даний вид передбачає застосування суб'єктом фізичної сили для нанесення тілесних ушкоджень

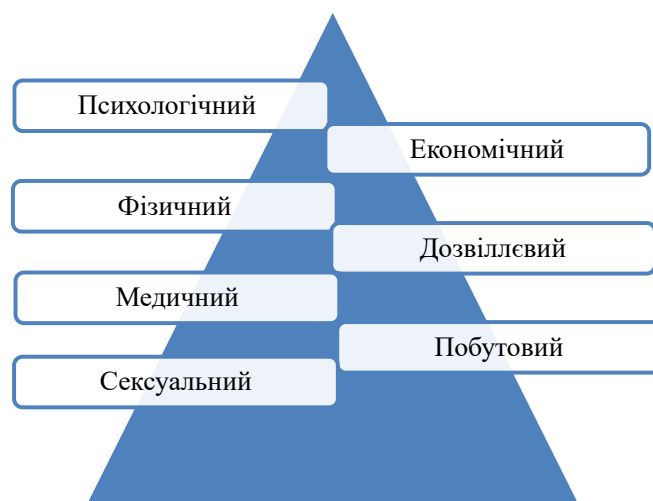

Рис. 2. Структура домашнього насильства

Джерело: опрацьовано автором

об'єкту з метою його навчання. На жаль, існують летальні випадки означеного виду насильства. Виокремимо, що при такому виді домашнього насильства можуть бути застосовані будь-які предмети. Результатом є повноцінне задоволення суб'єкта насильства від всіх його дій.

Під медичним насильством у родині вбачаємо навмисні дії суб'єкта щодо уникання, ігнорування потреб об'єкту, який потребує медичної допомоги. Сюди відносимо відмову у купуванні необхідних ліків, або у повноцінну відмову візиту до лікаря або самостійний візит до лікаря (спроба контролю об'єкту насильства). Наслідок такого виду насильства є хвороби, страждання психічного та фізичного здоров'я і, знову ж таки, не виключаємо можливість смерті об'єкту насильства.

Виокремимо ще один не менш важливий компонент – сексуальне домашнє насильство – це задоволення сексуальних бажань кривдника, без добровільної згоди жінки, шляхом насильницьких дій. Означене є порушенням статевої свободи жінки, яке розглядається як зґвалтування (при умові заяви постраждалої) і передбачає кримінальну відповідальність (Стаття 154 ККУ, 2001).

Доповнюючи Статтю 154 ККУ, хочемо сказати, що домашнє сексуальне насильство є також відмовою суб'єкту від сексу з об'єктом, або секс заради шантажу, помсти, образи, або усвідомленого знущання). На жаль, наслідки є такі самі як і в інших видах домашнього насильства, аж до летального випадку.

Останнім з видів домашнього насильства є економічне. Його проявом є позбавлення об'єкту економічної самостійності. Суб'єкт насильства усвідомлює те, що об'єкт ні куди не дінеться так, як економічно залежить від нього. Прикладом такого виду насильства є позбавлення житла, їжі, майна тощо, незважаючи на те, що об'єкт на це має законне право.

Враховуючи вищесказане, вважаємо за необхідне репрезентувати структуру дії домашнього насильства (див. рис. 3.).

Враховуючи репрезентовану систему дії домашнього насильства, вважаємо за необхідне описати даний процес більш докладно. Суб'єкт, який здійснює насильство (його важливі характеристики: стан і причини, що включають насильницьку поведінку суб'єкта, актуальні потреби) керується ситуацією, яка відображає об'єктивні та суб'єктивні умови самого процесу насильства. Об'єкт, на який спрямоване насильство (у тому числі: стан і причини, що включають віктимну поведінку, актуальні потреби) використовує наступним елементом є безпосередній акт насильства, наслідки насильства. Кінцевим елементом є результат всього процесу насильства (Ролінський, 2005).

Виразимо думку про те, що насильство в сім'ї є глобальною проблемою, яка щохвилино завдає шкоди найціннішим бажанням людини – честі та гідності, здоров'ю та життю. З проявами насильства кожен з представників суспільства може зустрітися всюди: удома чи на вулиці, під час роботи чи під час відпустки.

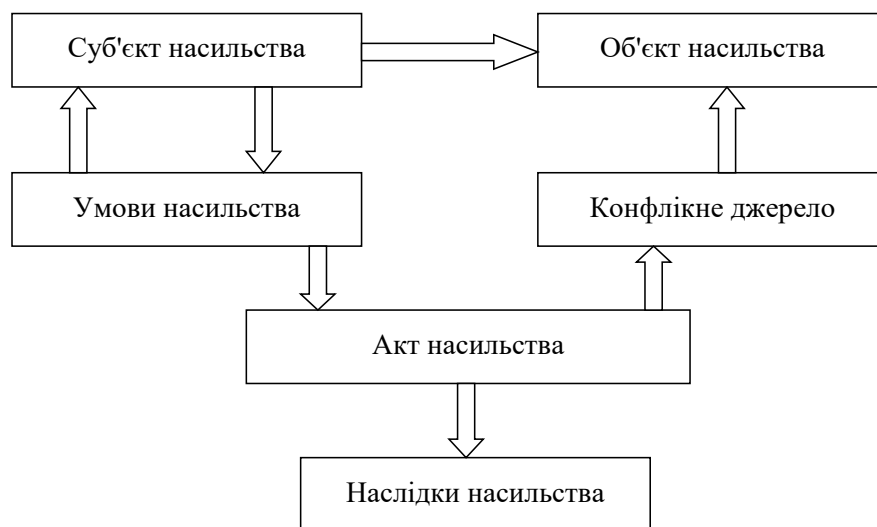

Рис. 3. Система дії домашнього насильства

Джерело: opracowane автором

Але сьогодні найбільш прикритим та несправедливим стає те, що людина може зазнати насильства не з боку, а від власної сім'ї, від рідних та найдорожчих для неї людей. Таке насильство завдає не лише фізичного болю, моральних страждань, але й підриває почуття безпеки, захищеності особи, тримає її у стані постійного нервового напруження, що може призвести до розладів психіки, депресій, нервових зривів чи розвитку психічного захворювання. Як наслідок спостерігаємо повне знищення сімейних цінностей, обезцінене сприймання жінки «як берегині сімейного вогнища».

У війні з домашнім насильством необхідний комплексний підхід задля його подолання. Маємо на увазі запобігання насильству стосовно жінок через знищення стереотипів, які можуть виправдовувати його, наприклад релігійних чи політичних.

Наголосимо, що попередження домашнього насильства над жінками вважається одним із основних, сучасних напрямків роботи соціальних служб, специфічність та особливості якої орієнтуються класичною роллю жінки-матері, жінки-берегині, активної учасниці соціального та громадського життя.

Висновок. Проблема домашнього насильства є найгострішою у сучасному соціумі і несе

у собі велику історію. Особливостями даного процесу є яке прихований характер досліджуваного нами процесу, системна і довготривала дія на об'єкта насильства, у процесі домашнього насильства відсутні вікові, соціальні або суспільні рамки.

Враховуючи постійне збільшення жертв домашнього насильства, можемо стверджувати, що українська традиція замовчувати такі проблеми збережена сьогодні. Наслідками збереження цієї традиції є втрата соціальних контактів з родичами, друзями, гостре відчуття самотності та ізольованості; уникання погляду в очі, приниженість у поведінці, квапливість; суїцидальні наміри, погрози позбавити себе життя; почуття провини за отримані фізичні ушкодження; звуження свідомості, нездатність адекватно оцінювати власне майбутнє, свої вчинки та вчинки інших людей, поєднання підозрливості з безмежною довірливістю.

Одним з головних завдань науковців у цьому питанні є привернення уваги правоохоронців і соціуму щодо профілактики домашнього насильства. Ще одним завданням наукового кола – розроблення соціально-педагогічних умов профілактики домашнього насильства в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бойко О. В. Насильство в сім'ї: соціологічний аналіз явища : дис. ... канд. соц. наук: 22.00.03. Харків, 2003. 212 с.
2. Горбова Г. О., Галунько В. В. Адміністративно-правове регулювання протидії насильству в сім'ї : монографія. Київ : Ін-т публіч. права, 2016. 226 с.
3. Гумін О. М. Кримінально-насильницька поведінка проти особи : монографія. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2009. 360 с.
4. Дослідження насильства над жінками в Україні. Добробут і безпека жінок : доповідь про результати дослідження. Київ : Секретаріат ОБСЄ, 2019. 104 с
5. Закон України. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
6. Орлов А.Б. Психологическое насилие в семье – определение, аспекты, основные направления оказания психологической помощи. Психолог в детском саду. 2000. № 2–3. С. 182–187.
7. Приколотіна Л.Ю. Злочинне фізичне насильство, що чинять батьки щодо малолітніх та неповнолітніх дітей на ґрунті сімейних відносин (кримінологічне дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2013. 19 с
8. Ролінський В.І. Соціально-педагогічні умови профілактики насильства щодо підлітків : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Київ, 2005. 236 с.
9. Степаненко О.В. Систематичність як ознака домашнього насильства. Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) : у 2 т. Т. 2 / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 204–206.
10. Шаргородська С. Насилля в сім'ї : види, наслідки, шляхи подолання. *Соціальний педагог*, 2007. № 2. С. 14–16

REFERENCES:

1. Bojko, O.V. (2003). Nasylstvo v simyi: sociologichny`j analiz yavyshha [Violence in the family: a sociological analysis of the phenomenon]. *Candidate's thesis*. 2003. 212 p. [in Ukrainian].
2. Gorbova, G.O., Galunko V.V. (2016). Administraty`vno-pravove reguluvannya proty`dii nasy`l'stvu v sim`yi : monografiya. [Administrative and legal regulation of combating domestic violence: a monograph]. Kyiv : In-t publich. prava [in Ukrainian].
3. Gumin, O.M. (2009). Kry`minal`no-nasy`l`ny`cz`ka povedinka proty` osoby` [Criminal-violent behavior against the person]. Lviv : Lviv. derzh. un-t vnutr. sprav, 2009. 360 p. [in Ukrainian].
4. Doslidzhennia nasylstva nad zhinkamy v Ukrainy. Dobrobut i bezpeka zhinok : dopovid pro rezultaty doslidzhennia [Study of violence against women in Ukraine. Women's well-being and safety: a report on the results of the study] (2019). Kyiv : Sekretariat OBSIe [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrayiny`. Kry`minal`ny`j kodeks Ukrayiny` [Criminal codex of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukrainian].
6. Orlov, A.B. (2000). Psichologicheskoe nasylye v seme – opredeleny`e, aspekty, osnovnye napravleniya okazanya sychologicheskoy pomoshhy` [Psychological violence in the family – definition, aspects, main directions of psychological assistance]. *Psycholog v detskom sadu – Psychologist in kindergarten*, 2–3, 182–187 [in Russian].
7. Prykolotina, L.Yu. (2013). Zlochynne fizychne nasylstvo, shho chy`nyat` bat`ky` shhodo malolitnix ta nepovnitnix ditej na g`runti simejny`x vidnosy`n (kry`minologichne doslidzhennya) [Criminal physical violence perpetrated by parents against minors and minor children on the basis of family relations]. *Candidate's thesis*. Kharkiv, 2013. 19 p. [in Ukrainian].
8. Rolinskyj, V. I. (2005). Social`no-pedagogichni umovy` profilakty`ky` nasy`l'stva shhodo pidlitkiv [Socio-pedagogical conditions for the prevention of violence against adolescents]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 2005. 236 p. [in Ukrainian].
9. Stepanenko, O.V. (2018). Systematy`chnist` yak oznaka domashn`ogo nasy`l'stva [Systematics as a sign of domestic violence]. *Pravovi ta insty`tucijni mexanizmy` zabezpechennya rozvy`tku Ukrayiny` v umovax yevropejs`koyi integraciyi – Legal and institutional mechanisms for ensuring the development of Ukraine in terms of European integration*. Odesa : Vy`davny`chy`j dim «Gelvetyka», 2018. P. 204–206. [in Ukrainian].
10. Shargorodskaya, S. (2007). Nasyllia v sim`i : vydy, naslidky, shliakhy podolannia [Domestic violence: types, consequences, ways to overcome]. *Sotsialnyi pedahoh – Social pedagogue*, 2, 14–16 [in Ukrainian].